

Лебедина зграя

КУПИТИ

Василь Земляк пише про знайомі, на перший погляд, реалії: українське село 1920 - 1940-х, революція, руйнування шляхетських садиб, перші комуни, колгоспи, Друга світова. Однак усе подано в якійсь геть незвичній перспективі.

Старенький Вавилон на Побужжі, селяни, які викопують під грушею колекцію старовинної зброї, місцевий філософ, який читає Платона й розповідає про таврів і скіфів, гойдалка, побудована агентом з продажу швейних машинок «Зінгер», щоб видати доньок заміж, цап Фабіян, що стає задом до розстрільної бригади - все це сплітається у химерний роман на тлі чортоторію великої історії.

Про серію «Неканонічний канон»

Міркуючи про канон української літератури, в пам'яті спливають лише кілька прізвищ зі шкільної програми - Шевченко, Франко, Нечуй-Левицький. Хоча насправді цей перелік значно більший та різноманітніший.

Перед вами серія «Неканонічний канон», за допомогою якої ми хочемо поговорити про всіх тих, кого ми не знали, чиї тексти ми читали, не розуміючи контексту тогочасної реальності. Перед вами серія, покликана перевідкрити знайомих незнайомців. У ній ви знайдете цілий спектр українських авторів та їхніх творів - від Підмогильного і Багряного до Хвильового та Йогансена, від вишуканого інтелектуального роману до динамічного пригодницького, від новаторської урбаністичної прози до психологічних текстів.

Кожен текст супроводжується ключами для прочитання від українських літературознавців. Вони розкажуть, на що варто звернути увагу, і допоможуть подивитися на тексти українських класиків по-новому.

неканонічний канон:

● **ВАСИЛЬ ЗЕМЛЯК.**

Лебедина згря

● ВАСИЛЬ ЗЕМЛЯК.

Лебедина згря

Роман

віхла

Київ · 2025

УДК 821.161.2-311.6
3-53

Земляк Василь

Лебедина згряя : роман / Василь Земляк; упоряд. і післям. Віри Агеєвої. — Київ : Віхола, 2025. — 344 с. — (Серія «Неканонічний канон»).

ISBN 978-617-8606-08-4

Василь Земляк пише про знайомі, на перший погляд, реалії: українське село 1920–1940-х, революція, руйнування шляхетських садиб, перші комуни, колгоспи, Друга світова... Однак усе подано в геть незвичній перспективі.

Старенький Вавилон на Побужжі, селяни, які викопують під грушею колекцію старовинної зброї, місцевий філософ, який читає Платона й розповідає про таврів і скіфів, гойдалка, побудована агентом з продажу швейних машинок «Зінґер», щоб видати доньок заміж, цап Фабіян, що стає задом до розстрільної бригади — все це сплітається в химерний роман на тлі чорторию великої історії.

Текст звірено за виданням:

Земляк В. Твори в 4 т. Т.3. Лебедина згряя. Зелені Млини. — К.: Дніпро, 1984.

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

ISBN 978-617-8606-08-4

© Віра Агеєва, упорядкування, післямова, 2023

© Володимир Гавриш, обкладинка, 2023

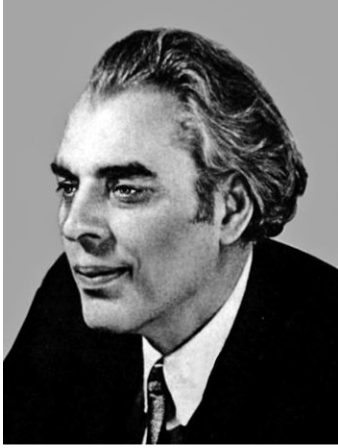
© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2023

неканонічний канон:

Коли міркуєш про канон української літератури, у пам'яті спливають лише кілька прізвищ зі шкільної програми — Шевченко, Франко, Нечуй-Левицький... Хоча насправді цей перелік значно ширший та різноманітніший.

Перед вами серія «Неканонічний канон», за допомогою якої ми хочемо поговорити про всіх тих, кого не знали, чиї тексти ми читали, не розуміючи контексту тогочасної реальності. Перед вами серія, покликана перевідкрити знайомих незнайомців. У ній ви знайдете цілий спектр українських авторів та їхніх творів — від Підмогильного і Багряного до Хвильового та Йогансена, від вишуканого інтелектуального роману до динамічного пригодницького, від новаторської урбаністичної прози до психологічних текстів.

Кожен текст супроводжується ключами для прочитання від українських літературознавців. Вони розкажуть, на що варто звернути увагу, і допоможуть подивитися на твори українських класиків по-новому.

Лебедина згряя

Роман

Наш старенький, многогрішний, та в чомусь, проте, і немеркнучий Вавилон, що, окрім назви, запозиченої з Дворіччя, не має нічого спільного з Вавилоном месопотамським, стоїть, як і стояв здавен, над річкою Чебрецем, маловідомою притокою Південного Бугу, майже нечутною в повінь та хлюпотливо-тривожною в сушу. На високій береговині все літо синьо та сумно цвіте чебрець, найменша квітка з-поміж квіток, від чого й названо річку. Чебрець вабить до себе гаї — ясенів, берестові, черемхові, й сам губиться в них, однак ненадовго — зразу ж за Вавилоном вигулькує з-під старих вільх і вже вільно тече собі у не такі вже й незнані краї — до Журбова, де його перепиняють греблею, а вже звідтіля полиновим степом до Глинська, де впадає в Південний Буг і де ми з вами побуваємо неодмінно...

Уздовж того водного шляху, безнадійно заплутаного в очеретах та камінні, на кількох горбах, що немовби вічно ворогують між собою, завис Вавилон, старий та пізніший, з'єднаний водне досить-таки ветхою греблею, котру щовесни з'їдає повінь і її доводиться насипати майже заново. Цієї весни гребля вистояла чи не вперше, і на неї зіперся чималенький став, на якому щойно відсвятковано Івана Купала, а взимку, коли став скують водохресні морози, тут справляють Йордань, перетворюючи се льодове свято на щось веселе та незабутнє. Як у Польщі в старовину, тут кожен двір вважає себе «морською державою», бо ж має бодай невеличкий вихід до «моря», цілком достатній, аби поставити кладку для прання білизни й понад самою водичкою насіяти конопель. А як ті піднімаються, прагнучи будь-що обігнати сусідські, тоді один із тутешніх диваків цап Фабіян (саме ім'я вже проливає деяке світло на його особу) обирає найвищі та найнепролазніші й влаштовує там свої лігва, де не лише ховається од палючої пообідньої мушви, а й заодно може подумати на самотині про цю конопляну державу, історія якої ніби й не має виміру в часі...

Фабіянів у Вавилоні два — цап і чоловік, знаменитий тутешній трунар та мудрець, послуг якого так чи інакше декому з вавилонян не уникнути. За метрикою він Левко Хоробрий, а походженням нібито з мудреців вавилонських, хоч і не має на те якихось незаперечних доказів. Отож, за свідченням цього ревнивого знавця рідної історії, колись наш Вавилон був двоярусним городом, оточеним валами, рештки яких збереглися й донині; мав він дві вежі — північну та

південну, — на яких вдень і вночі чатувала сторожа. А в центрі Вавилону, на самім принебессі, з якого все постає в дещо іншому світлі, ніби стояв колись так званий Сонячний камінь, як у древніх інків; по тому каменю відлічували плин часу — місяці та роки, хоч як те робили — втрачено на обох континентах. Переказують безліч інших подробиць про минуле цього раннього поселення, начебто заснованого ще напівміфічними таврами, коли тих витіснили чужинці з теплих берегів Понтію й примусили шукати іншого пристановища. Фабіян не йме віри, щоб цілий народ міг зчезнути безслідно, робить припущення, що таври могли обернутися на якийсь інший народ і ще озовуться колись із небуття, — нехай, навіщо розраювати чоловіка, у загиблих народів і без того обмаль прихильників.

А тим часом Вавилон розвіяв свою колишню велич, давно не стало в нім ані веж, ані двоярусного города; на місці Сонячного каменя стоїть вискніле розп'яття з часів ордену босих кармелітів, які колись панували тут, аж доки не вигнав їх полковник Богун. Що й казати, похитнувся і збарахлів Вавилон, запропастилася кудись остання гармата, з якої ще не так і давно палили на Йордань у бік уявного ворога, хоч той визрівав усередині самого Вавилону.

Казано ж древніми про тлінність світотвору: «Час іде, а з ним усе стає зужите й нетривале». Лишень стожильний люд вавилонський, у якому здавен змішувалася кров далеких і близьких народів, залишився собою й не остудив душі своєї до рідного Вавилону, так ніби час не заподіяв йому жодної шкоди. І якщо на знаменитих глиняних ярмарках питали, звідки такі гарні коні, чи воли, чи й парубки, то відповідали на те з почуттям власної переваги: «Ми — вавилонські», — ніби й справді добродій приїхав поярмаркувати хтозна з якої давнини...

Отакий Вавилон. То спалить себе ні за що, то знову бундючно засяє цинковими дахами зі своїх горбів упереміжку з бідацькими стріхами; то заведе сірих волів із такими рогами, що ніяк не розминутися на дорозі, то зведе їх дотла і вкинеться в маленьких, тягучих монгольських коненят, на яких прийшли колись завойовники; то нараз забурує на горі цілою родиною роботящих вітряків; то, опалений вітрами таврійськими, переходить на жорна, бідує і навіть старцює стиха, але й тоді жебраків своїх тримає в чорному тілі й не пускає їх по

світу ганьбити великий народ. Котре ж непутяще, було, і визоріє на миру, то мусить мовчати, звідкіля прибилося, або ж на крайній випадок назвати Чупринки, чи Козів, чи й сам Глинськ... Що не кажіть, а робила своє причетність до Сонячного каменя й до всього іншого, чого не стало давно, але що здатне по край віку бентежити уяву гордих вавилонян.

Не знаємо достеменно, чого прагли засновники Вавилону, прибравши для свого поселення таку претензійну назву. Пройти крізь самі Ворота Бога, пронести крізь них усе краще, що мали тоді за душею?.. Можливо, й так, можливо, тим невідомим запраглося піднятися над довколишнім світом аж так високо. Тепер мимоволі згадуємо про них, коли лебедина зграя, наче самий лише дух непоборний, кигиче над нами з мороку ночі, долаючи кругосвітню втому, або ж звитяжно кричить, промірюючи провислими вервечками осіннє небо. І хоч людям прекрасне завше буде здаватися незвичним, та, як твердить тутешній філософ, у годину випробувань вони й самі чимось схожі на лебедину зграю в дорозі. Чи, бува, не отим своїм підсвідомим прагненням до якогось справді незбагненно високого, тим-то й не завше осмисленого до кінця?.. Про суть того кожному властиво мати свої виміри, ніхто, однак, не годен претендувати на доконечність чи всетривалість. За те ми й цінуємо одне одного, що про одну і ту ж річ мислимо неоднаково. На іншого і наш Вавилон може не справити враження з першого погляду, то чи слід за те відразу ж ганити байдужого чи неуважного, тим паче, що сам Вавилон від того не померкне ніскілечки. Не доскочивши ані слави, ані розкоші свого великого попередника, він усе ж стоїть, тоді як той існує лише в легендах та міфах, надмірність яких, гадаємо, очевидна для кожного.

Сонячний камінь на принебессі міг би засвідчити наближення тридцятих років цього неспокійного віку. Але почнемо з малого, можливо, тим колись відкриємо і велике. Сподіваючись довести сей життєпис до наших днів, все ж не виявлятимемо аж занадто великого поспіху, пам'ятаючи, що дерзновенний труд буває також і неспішливим, хоч кінця його прагнути будемо всією душею.

Частина перша

Розділ перший

Нібито з деяких пір ті вавилонські дівчата, що безнадійно засиджувались у дівках, знаходили собі чоловіків на гойдалці. Цей найпростіший заколисуючий винахід належить Орфею Кожушному, нині вже покійному, а колись незмінному тутешньому агентові по розповсюдженню швейних машинок «Зінгер» однойменної німецької фірми, яка по всій Європі мала своїх людей, отож для престижу не могла залишити без агента і наш Вавилон, чи не сплутавши його з Вавилоном месопотамським. В одному з листів якийсь клерк із фірми запитував пана Орфея, чи збереглася знаменита Вавилонська вежа. Пан Орфей відповів ствердно, гадаючи, що це щось важливе для його кар'єри. Орфей Кожушний і гасав по світу, щоб збути тих виробів якомога більше. Кажуть, він ходив до Сибіру і далі, кілька разів побував у самій Маньчжурії, та поки звідтіля діставався до рідного Вавилону, де жодного «Зінгера» так і не спромігся продати, то заставляв тут кожного разу по дівчинці, одну з яких було названо Мальвою.

Коли ж Орфей постарів у своїх гендлярських блуканнях, то фірма, досягши небувалого розквіту десь у Німеччині, забула про нього. Дівчата ж попідростали, всі як перемиті — одна одної краща, але женихи не вельми кинулись на те добро, бо Кожушний нічого не міг дати за ними, окрім них самих. Тоді й спало на думку хитрому агентові облаштувати гойдалку на своєму подвір'ї, а «покупців» уже мали взяти на себе самі дівчата. Було їх щось п'ять чи й усі шість (середульша, кажуть, найвродливіша, потім зірвалася з гойдалки разом із землеміром, який квартирував у них). Обійшлося без каліцтва. Закінчивши землеустрій, він одружився на ній, виїхав з нею і більше ніколи не появлявся у Вавилоні. Та чи не найвище літали на ній із вродливими Зінгерками (так прозивали їх) будьоннівці. Одну вони забрали з собою в польський похід, і там вона стала дружиною якогось великого командира. Нічиє серце не могло залишитися байдужим перед легкою, як крило птаха, кленовою дошкою на чотирьох вервечках.

То вже факт, що з часу Сонячного каменя Вавилон не зробив якогось більшого винаходу за цей. Місце для гойдалки обрано чудове, над

самим урвищем, між двома старовинними в'язами, які панують над Вавилоном віддавна. Пізніше, як не стало Орфея, гойдалка перейшла у відання сільради, й доглядав за нею виконавець Савка Чибіс. Її знімали на зиму й чіпляли, ледь застугонить весна. На відкриття гойдалки сходились усі, хто прагнув до височини міжв'язової. Тут пилося, дурілось, літалось над Вавилоном, а коли хто і вбивався, то смерть на гойдалці не вважали за смерть у її звичному розумінні. На що вже місцевий філософ Фабіян, і той з усіх можливих смертей хотів би мати найлегшу — розбитись на гойдалці. Для його ж цапа вона взагалі була дивом із див, яке він так і не збагне до скону.

Довше за інших Зінгерок вигойдувалася над урвищем Мальва — з усіма, хто полюбляв це романтичне місце і урвища під ним не страхався, аж поки не вигойдала собі мого дядька Андріяна, високого, чубатого і майже безпорадно доброго. Було плачу та лементу в хаті Валахів (так прозивали наш рід), коли він назвав свою суджену. Дядько був уже немолодий, мав усі сорок, посивів у німецькому полоні, перебачивши світу та люду, і на всі оті кусючі теревені про Мальву відповідав досить категорично: «У Європах на те не зважають».

Йому віддали хатину, пробили до неї окремі вхідні двері з глухого причілка. Андріян припасував до них ґанок із червоним дашком, сам вибілів хату всередині та знадвору, поставив піч, вивів од неї свого лежачка, щоб не залежати від нас, і привів Мальву Кожушну на все готове. Жили вони тихо, красиво, дядько не давав волоску впасти з її голови, хоч у другій половині хати їхнє подружжя вперто не визнавали. Щонеділі ходили до тестя, на гойдалку та на пироги з рибою по-сибірському; звідтіля Андріян вів Мальву під ручку (набрався в Європі культури), повертався Зінгерів зять настроєний войовниче. У стайні відгородив свого коня від нашого, не хотів із нами спрягатись, погрожував поділити навпіл подвір'я, а затим і все інше, що примикає до хати, і ми всі здогадувалися, що то давалася взнаки робота хитрого й підступного агента, в якого були з нашим родом рахунки давні й незавершені. Наш дід Левон перехопив колись в оренду десятину, яку до нього тримали Кожушні у капітана Сірошапки, великого морехода. Той мандрував по світах, а землю здавав в оренду місцевим селянам, а ще охочіше орендарям із Глинська, ті справніше за неї платили, а головне, не мали жодних ілюзій, що вона їхня, бо ж самі на

ній ніколи не працювали, наймаючи знову ж таки місцевих селян. Капітан Сірошапка перейшов на бік революції разом із командою фрегата, який був потоплений, а наш завбачливий дід устиг вчасно померти від сипного тифу, причому в один день із бабою. Землю Сірошапки усупільнили і невдовзі ж наділили з неї і Валахам, і Кожушним, кілька років і в них, і в нас вона вакувалася — неорана та несіяна, але селяни — люди злопам'ятливі й віками проношують стару ворожнечу.

Поступово Андріян зовсім перекинувся до Зінгерів, зажадав із дідової спадщини половину садка при хаті та половину левадки, й саме ту, на якій стояли плодючі грецькі горіхи, бо ж Мальва, бачите, з такого роду, що також полюбляє лущити горішки взимку. Дядько погрожував, що коли йому добром не віддадуть бодай трьох горіхів із семи, то одної прекрасної ночі їх не стане, він повалить усі до єдиного, аби не було тої розкоші нікому. А вони ж, анафемські, тієї осені вродили, як ніколи, падали й вилущувались самі, а потім пахли на горищі зимовою казкою нам на лихо. Зима сталася люта, дерева вимерзли самі і повсихали, але ж хто міг повірити, що тут обійшлося без втручання Орфея та його зятка. Не було й дня, щоб у нашій половині не проклинали Кожушного. Рикошетом перепало й німецькій фірмі «Зінгер», що, мовляв, виховала на горі Валахам такого агента.

Час від часу, а до смерті ближче, — старого Орфея вдарив кінь у груди, він помучився який тиждень та вже й не підвівся, а запопадливий зятьок, втративши свого совітника, притих, осмирів, хоча й ще не раз хапався за вила. Одного разу таки звелися битись із батьком біля обмерзлої криниці. Андріян саме повернувся з Журбова, з нічної зміни, де підробляв на цукровому заводі. Напуваючи сліпого Каштана, батько запитав родича: «З ким це твоя вигойдувалася цієї ночі?» Гойдалку знімали на зиму, і батько, певна річ, робив цим прозорі натяки на Мальвину війнуватість.

Дядько ж носив свою Мальвочку на руках, не давав узятися їй за студену воду, але ж хотів багатіти й частенько пускався на побічні промислування — був майстер на всі руки: чинбарював, столярував, умів складати лежанки та печі, але всесвітньої слави зажив на криницях, яких викопав безліч у Німеччині, а потім тут, у самій

Вавилонії та навколишніх селах. У помічники брав собі Фабіяна або ще кого із вольних людей, не прикутих до землі, й добував вічні джерела з глибин, іноді запаморочливих. Кажуть, він наперед угадував, де заб'ють ключі, а де їх ніколи не вчути.

Якщо десь не могли дошукатися води, то кликали його. Іноді приїздили по нього із далеких степових сіл, із найлютішого безводдя. Він перейняв від одного степовика, з яким був у полоні, забутий усіма спосіб, котрим начебто ще користалися скіфи, обживаючи Південь. Воду шукав з допомогою соломи. На місце, де хотілося б мати криницю, на ніч розкладав солому, а ще краще — рогозяні кулі. На світанку їх оглядав та ніби бачив по них, що діялося під землею. Щоб не всі кулі однаково проймалися вільгістю, то ночі для того обирав безросяні. На заповітне місце вказував найвологіший куль... Те чаклування іноді доводилося повторювати по кілька ночей підряд, переходити з одного місця на інше. На низині простіше, там можна побачити все по деревах, по травах; на високому ж суходолі відшукати джерело нелегко, а ще важче добутися до нього крізь руду товщу Півдня. Й нічим так не страшне підземелля, як отією латочкою неба, яка щодень меншає над тобою так, ніби має зникнути зовсім. А зате потім дарується тобі щаслива мить, коли раптом з вічної тиші озветься ключ тривожно, наче саме серце землі, і вмить з'єднає тебе з небом, на якому виколисується собі Мальва Кожушна.

Коли ж він запропащувався надовго, то Мальва не вельми тужила за ним. Ходила собі на вечірню гойдалку, пускалась у недавнє своє дівування. Не чужалася й циганської вольниці, коли та ставала табором над Чебрецем, — табором веселим, багатим, із кованими возами, шовковими шатрами та вогненними кіньми — кожне плем'я переживає за свою історію епохи злету й занепаду, а поготів циганське. Вони тоді вільно кочували по світу, прибивалися до Вавилону з Бессарабії та мало не з самої Сербії, й кожного літа інші. Похвалялися, що люди вони чесні та горді, а не такі, за яких має їх Вавилон. Вабили Мальву невідомі світи. Та лишалася за нашою стіною Андріянові на втіху. Повертаючись зі своїх криниць, любив її іще більше, землі не чув під собою, здіймався душею кудись високо. «Божечку, що робить Європа з чоловіком?» — дивувалися в нашій хаті. Не хотіли признати, що то творить таке Мальва.

З місцевих, ще до заміжжя, віддавала перевагу хіба що Данькові Соколюку, в якому також знаходила щось циганське чи сербійське — вибухнуло воно в Соколюковому роду незнано й негадано, і та давня жилка в ній вабила Мальву. Андріяна ж нашого, сивочубого, гарного, помітно онімеченого в манерах велетня, вона, напевне, ніколи й не любила і видалась за нього лише Валахам наперекір. Але ж розквітала за ним, і хоча й була не така вже висока на зріст, та вміла піднімати себе на каблучках, коли в тому виникала потреба, очі у неї якісь незвичайні, синющі й глибокі, мов Андріянові криниці, хода наче виміряна — то вже суто жіноче надбання, оскільки дівчат вавилонських ніхто ніколи не навчав красиво ходити, а теє, як говорив Фабіян, для жінки чи не найпередніше. Мальва не належала до реготух вавилонських, але вміла сміятися на гойдалці так нестримно й заразливо, з такими пустотливими нотками, що незахищені парубки в'янули від самого її сміху, а чоловіки приносили той сміх у собі додому чи не для своїх-бо дружин. Мабуть, не було чоловіка, щоб не мріяв політати з нею на гойдалці, незважаючи на всю її неславоньку. Лише діти, від яких у Вавилоні вміли оборонитися зіллям скидучим, могли б загодити її вдачу. Андріян уже в перший рік їхнього подружжя власноручно змайстрував високу горіхову колиску з вигадливими бильцями, на манір тих, які бачив у Німеччині, стояла вона на осонні й чекала променя, якому так і не судилося впасти в неї.

У якогось багатині на хуторі суходольному, яких чимало на Побужжі, він копав із Фабіяном свою чи не найглибшу криницю, добувся в ній до вічного холоду, простудився там і невдовзі зліг на скоротечні сухоти. Лікар, привезений із самого Бердичева, якийсь великий геній по сухотах, обслуховавши його, не сказав нічого втішного, лише натякнув Мальві, що вона може вважати себе вдовицею — через шість тижнів, а може, через шість місяців, не більше. Генії не вміють промовчати, навіть коли роблять найжорстокіші відкриття. Те сказано оповесні, як облітав яблуневий цвіт.

А він жив і кохав її любов'ю дедалі страшнішою, ревнiviшою, на яку здатні лише приречені. Де й ділася ота його неподазливiсть, усе частіше чiплявся він до Мальви за те, чого й не було, на що не зважав раніше, вимагав сповiдей, обiцяв помститися за все, як тільки знову зіпнеться на ноги. Знемiчнiлий бiльше від ревнoщiв, нiж од сухот,

прикутий до ліжка, всілякими хитрощами діставав її до рук і бив люто, до червоних пасків — нам чути було теє биття, яке вона зносила без жодного зойку. Тоді кричав з розпуки: «Згинь, каро моя вавилонська!» — проганяв її геть і знову залишався один подовгу, бувало, й по кілька днів підряд, але ж родичів також не хотів признавати: «Радієте?! А як вона повернеться, якої заспіваєте?» Вона й справді поверталася, та тільки знову ненадовго. Мене ж Андріян переконував, що то він сам пораяв їй перебратися до Зінгерів, аби його сухоти не перекинулися й на неї.

Одного разу Андріян сам постукав у нашу стіну, під якою лежав. Послали мене, я з ним дружив потай од усіх і не поділяв ворожнечі до Мальви, що її роздмухували в нашій половині. Біля хворого сидів Фабіян у своїх золотих окулярах і читав для нього вголос якусь книжечку не по-нашому. Потім я довідався: читалось «Пана Тадеуша» в оригіналі. Фабіян дуже пишався, що міг читати не по-нашому. Так я приніс їм свою першу вечерю на двох, третій, цап, стояв на подвір'ї і розглядав свіжий малюнок на місяці, який щойно завис над вітряками.

Старші родичі не вельми вчащали до Андріяна, чи не побоювалися сухот, а мені вони байдуже, і Фабіян сказав якось між читанням «Пана Тадеуша», що з мене вийде колись великий лікар. А поки що дядько Андріян користався моїми відтак не лікарськими послугами. Я приносив йому сніданки, обіди й вечері. Посуд для нього глядівся окремий, більше ніхто не користався ним, окрім мене і Фабіянового цапа, котрий частенько приходить сюди послухати премудрих речей або ж розважитися «Паном Тадеушем» з уст свого хазяїна. Щоб не носити неспожиті харчі додому, я віддавав їх цапові. Той смакував маминими борщами, інколи їв вареники просто із макітерки і ніяк не годен був збагнути, як то на таких харчах можна ще думати про смерть. А втім, дядько також про неї думав дедалі менше. Він лежав на ліжку якийсь урочистий, умиваний, виголений Фабіяном, у білій сорочці, яка ніколи на ньому не м'ялась, висотаний сухотами і любов'ю. А ще ж не так і давно приносив зі своїх криниць непочату воду для Мальви, від тієї води непочатої бачила дивні сни — вона вміла оповідати їх з усіма подробицями, і за те ще більше любив її Андріян.

Я помітив, що він соромився своєї хвороби, вибирався надвір лише вночі, в білому, ставав під хатою і довго дивився на Вавилонську гору, де мешкала тепер його Мальва. Потім чути було, як десь за північ тупотів у чоботях до хати, і з його вікна ще довго, мабуть, до самісінького світанку, струменіло світло, вихоплюючи з шалини лавочку, яку він змайстрував невдовзі після одруження. Щоправда, я рідко бачив його на тій лавочці з Мальвою, зате її саму доводилося бачити там частенько, коли дядько подавався на далекі села й пропадав там який місяць-другий. Зараз мені було дуже цікаво, що дядько робить уночі, не могло бути, щоб він спав при світлі (тоді гас не марнувалось на будь-що, до кооперації його завозили рідко і тратили ощадливо). Якось я вибрався з хати тихцем і підгледів через вікно: він лежав, заклавши руки під голову, і дивився кудись поперед себе. Довго стояв під вікном, але він навіть не поворухнувся, і в тому була якась велика і давня людська печаль. Він, напевне, відривався од тих своїх всенощних дум тільки для того, аби підкрутити гнота у гаснику на скрині, біля читаних і перечитаних Фабіанових книжок, які той приносив для хворого. Мені великодушно дозволялося розглядати малюнки в тих книжках. Пан Тадеуш був моїм лицарем, але після дядька, з яким ніхто в моїй уяві не міг зрівнятись.

Окрім мене та Фабіяна, інколи його провідував ще Клим Синиця, комунар із Семивод. Він приїздив сюди вечорами на однокінному візку і засиджувався в Андріяна до пізньої ночі. Це був також високий на зріст, худорлявий півторарукий чоловік із мужнім смаглявим обличчям і великими добрими очима, в яких промінилася усмішка. Носив він галіфе та синю вельветову сорочку з пояском. Багато курив, а говорив мало, і то здебільшого відповідав на запитання Андріяна. Дядько, мабуть, знав Кліма Синицю, коли той був словоохочіший, прощав йому нинішню мовчкуватість і дуже пишався тими його вечоровими візитами. Кожного разу комунар привозив хворому або полив'яну банку меду із щойно викачаного в комуні, або фунт масла у вигляді пиріжечка, по-селянському загорнутого у вологу білу шматинку, або ж червону головку сиру, який варили в комунівській сироварні.

— Вважай, хлопче, що тепер я вже вичухаюсь, — похвалявся дядько, коли я приносив йому сніданок другого дня після відвідин Кліма Синиці. — Знову Клим підкинув мені ліків. Хочеш свіжого меду?

Він наточував мені в чистий полумисок і казав:

— Занеси Валахам, хай не думають, що я вже зовсім пропав би без них. Ціла комуна за мене взялася. От який, хлопче, чоловік оцей Клим... Іншому б яке діло до мене?..

Зійшлися вони в Журбові на цукроварні Терещенка перед самою війною, щосезону ходили туди на підробітки. Клим стояв на різці, а наш Андріян — за кочегара у паровичні. Вавилонський пан збирався придбати паровика, то дід Левон, прочувши про це, заслав сина у заводську паровичню, щоб той навчився діла й перехопив вигідне місце. Журбів недалеко, за десять верстов од нас, то кожні свята хлопці приходили погостювати в діда. Окрім сина, дід ще мав трійко дівчат на виданні. Але жодна з них не збентежила серця молодого сезонника, і дід ніскілечки не побивався з того, він не вельми поділяв бунтарські настрої синового товариша. А ще коли довідався, що батько Кліма — бідак із Козова, який возить по світу червону та білу глину, то й зовсім охолов до парубка. Дід сам борсався, як кіт на глині.

Тільки той недаремно вчащав до Вавилоня, тут знайшов він обраницю серця, одиначку Рузю, далеку родичку Валахів. Була то меланхолійна мовчазна красуня, єдина в батьків. Вона закохалася в Кліма безрозсудно й відважно, і коли той довго не появлявся у Вавилоні, то сама крадькома ходила до нього в Журбів на завод. Але Рузині батьки не схотіли їхнього шлюбу і спішно, супроти її волі, знайшли для Рузі іншого приймака, якогось Петра Джуру із Пихова. Джура був старший за неї років на десять, коли не на більше, вона називає його на «ви» й досі, він зайняв місце на панському паровику, якого саме виписали з Одеси, а дід з Андріяном залишились у дурнях, бо з'ясувалося, що Андріян не мав до машин жодного хисту, не підступав до них ближче, як на відстань кочегарської лопати, не терпів запаху машин і навіть боявся паровика, коли той починав свою навіжену роботу. Невдовзі паровика було спалено разом з економією Тисевича, проте Рузин приймак виявився чоловіком діяльним та відчайдушним. Він дуже вправно покінчив із Рузиними батьками — їх обох було поховано в один день (потім ходили здогадки, що Джура потруїв їх), спустив на гроші їхнє майно — волів, овець, ясеновий лісок на леваді — й невдовзі по тому виписав собі трактора з самої Америки. На превелике диво вавилонян, виорав ним власне поле,

а далі спрігся з хазяїном молотарки із Козова, і кожні жнива вони металися по навколишніх селах, обмолочували хліб машиною — один заробляв на молотарку, а другий на трактора, щоб у наступні жнива розділитися.

Рузя ж, полишена на себе з усіма печалями, дедалі більше відчужувалась од нелюба, почала й на день завішувати вікна ряднами, перестала появлятися на людях, з усіх родичів провідував її лише Андріян, доки був здоровий. Рузин дім, досить просторий, із високими вікнами, стояв недалеко від нас, через греблю, на вогкому пониззі; й не вірилося, що десь у пільмі того дому, поки Джура метався по світу в пошуках роботи для свого «фордзона», живе Рузя, недавня вавилонська красуня і перша любов Кліма Синиці. Дивувало, що той ніколи тепер не згадував про Рузю, як і дядько Андріян про свою Мальву, та коли комунар проїздить повз її дім, то серце, напевне, калатає в нього, як у птаха, — він і досі був неодружений, а вигаслий Рузин дім стояв, як докір людям.

Цього разу Клим Синиця приїхав до друга майже опівночі — в комуні жнива йдуть нерівно, то він не міг вибратись за дня. Не привіз йому нічого із своїх ліків, а тільки в'язочку перепелиць, котрих заплював на пшеницях, що їх докошували сьогодні. На крилах перепелиць виднілися зашерхлі краплини крові. Андріян передав мені в'язочку, попрохав приготувати для нього печеню на сніданок. Вигляд він мав цієї ночі зовсім кепський, важко дихав, саме лютувала задуха, а подаватися до Сибіру вже пізно, Фабіян каже, що сухоти не люблять Сибіру і зникають там за одну зиму. Клим посміхнувся з такого запізненого відкриття.

У нашій половині вже поснули, коли я повертався від дядька з трофеями, і тут привиділось мені якесь чорне манячіння, схоже на жінку. Я зовсім забув про Рузю і подумав — то смерть прийшла по дядька. Лячно зафоркав у візку кінь Кліма Синиці, манячіння зникло, побігло ялиновою доріжкою вниз, до греблі; на моє щастя, двері в сінях були відчинені, як завжди, і я стрімголов метнувся в сонну хату, в якій порозкидалося на сіні чималеньке сімейство та ще батькові родичі, що нагодилися в гості зовсім не в пору з далекого і ще на той час і маловідомого мені «царства», котре було за тридцять і п'ять кілометрів од Вавилону.

Клим Синиця ще побув часинку, а далі я чув, як його візок заторохтів до греблі, потім перебрався на Вавилонську гору, там він мав би повернути додому, на Семиводи, як завше, та цього разу візок затих раніше звичайного, затих біля гойдалки, чи не на подвір'ї Зінгерів. Саме так... Потім візок той знову вибрався на свою звичну дорогу.

Вранці, коли я приніс перепелину печеню для дядька, то застав коло ліжка Мальву. Вона стояла, як стоять над померлими, втирала кінчиком хустинки сльози, і я подумав, що «скіфський цар», як називала його колись Мальва бозна за віщо, перестав любити її лише цієї ночі. Поставивши на столі гарячу печеню, я вибіг з хати, щоб сказати нашим про смерть Андріяна, та побачив Рузю в чорному. Вона піднімалася по ялиновій доріжці розгублена, ніби причинна. Важко сказати, звідки причинні довідуються про смерть своїх близьких. Рузя йшла до людини, що колись привела до Вавилону Кліма Синицю, а потім одна з небагатьох не забувала приходити й відчиняти вікно до її потемок. Постоявши на ганку, Рузя боязко вступила до хати, хоч знала напевне, що зараз там не може бути Кліма Синиці, зустрічі з яким боялася над усе, бо то була б зустріч з любов'ю, на яку вона вже негодна.

Уранці вдарив заупокійний дзвін у старенькій церковці, до якої вряди-годи наїжджав батюшка з Глинська (свій отець Сошка помер у піст). Фабіян звичним жестом змів із верстака стружку, заклав складаного метра за халяву й, сяк-так причинивши оселю, котрої ніколи не замикав, вирушив у супроводі свого вірного товариша горішніми вуличками у найвірогіднішому напрямку. Він ніколи не знімав зі своїх клієнтів мірки заздальгідь, чим грішив до нього старий Панкрат, і все ж нічия смерть не заставляла його зненацька, бо розглядалася ним як доконаний факт, проти якого гарячковість уже нічого не варта.

Раніше про смерть оповіщував сам Сошка, який не хотів тримати в приході зайвого чоловіка й принагідно сполучав високий сан з обов'язками дзвонаря. Нині ж те перебрав на себе Савка Чибіс, сільрадівський виконавець, на тій єдиній підставі, що сільрада має такий самий стосунок до смерті вавилонян, як і до їх народження. Інколи Савка випереджав події, здебільшого щодо заможних вавилонян, і тим ставив філософа-трунаря в досить смішне становище. А може, й цього разу божевільний Савка усе переплутав. Адже

підмічено, що і найветхіші з вавилонян рідко помирають у жнива. За роботою їм просто ніколи зважитися на таке. Від того оселя Фабіанів залишалася такою порожньою о цій порі, а безробіття таким тривалим, що Вавилон нітрохи не здивувався б, якби одного пречудового дня заупокійний дзвін озвався по одному з них... Ні, цього разу сумніву не могло бути. Фабіана поймав туск по другові, але обов'язок кликав його на Чаплічеву гору, де здавна селилися Валахи.

У вуличці неподалік від дворища Валахів угледіли Рузю. Вбрана в чорне, збентежена, боязка, вона простувала туди ж, куди й вони. Несла жоржини для Андріяна, густо-червоні, аж темні, іще в крапельках смутку. Сказала: «Тепер я, Левку, зовсім посиротіла».

До жіночої половини Вавилона, як і скрізь, дуже впливової, обидва Фабіани ставились із певним упередженням. Одному минулися роки, коли він міг вільно обрати собі будь-яку з прекрасних вавилонянок за дружину, тоді як другий цю самотність філософа, певне, витлумачив по-своєму й затаїв проти них почуття, близьке до зневаги.

Жінки платили цапові такою самою неприязню, декотрі відверто глумилися з нього, тому мусив остерігатися їх, надто затяжілих жінок, які при зустрічі з ним на вулиці, в сільраді чи деінде хрестились і підводили очі до неба.

З усіх жінок лише Мальва Кожушна, здається, ставилась до цапа прихильно і навіть віталася з ним, як ніби з самим філософом, щоразу запитуючи при зустрічі: «Як живеш, Фабіане?»

Андріян непорушно лежав на ліжку горілиць, суворий, мовчазний, у білій сорочці, й довгий — від бильця до бильця.

Ховали Андріяна спокійно, тихо, як ховають великих людей, за якими не прийнято вголос упадати. Домовину несли на руках, а за нею два хлопчак вели коня з чорною стрічкою у гриві. З деяких пір коня доглядав мій батько, і той на чужих руках помітно змарнів, але ще й зараз здавався достоту незалежним, як при хазяїні, і ступав граціозно, не знав той коник, що віднині він переходить на жіночі руки.

Рузя в чорному всміхалася всю дорогу, а коли Клим Синиця, що йшов з непокритою головою, привітався з нею, вона відсахнулась і зникла в юрбі. Мальва заплакала лише на кладовищі, коли Фабіан забив першого гвіздка в домовину товариша. На віці не було

змальованої Мальви, на яку стільки хисту він витратив. «Скіфський цар» забажав було мати її зображення на віці, але потім відмовився. Клим Синиця не залишився на вечерю, подався на своєму візку в комуну. Коли захмеліли, то Рузя співала на поминках забутої всіма пісні «Ой зацвіли фіялочки».

Лише кінь плакав у стайні, не брав поминального сіна, яке поклали йому за драбину. Та я не міг примиритися з думкою, що більше не доведеться ходити на Андріянову половину, в якій, попри хворобу, творилося щось незбагненно чудове для мене, особливо ж коли збиралося все оте вечірнє товариство.

Наступного дня спалювали все Андріянове: постіль, білизну та його білі сорочки, яких він не доношував до ганчір'я, бо не терпів латок на одежі. Спалювали посеред двору, на шпориші, де мали б бігати колись Андріянові діти. Окрім Мальви, яка це затіяла, на спаленні був Фабіян, помітно розгублений та опечалений тим, що Мальва не здогадується запропонувати йому ще добрі Андріянові сорочки, в яких можна пофрантувати, а ті, ветхіші, нехай би просто лишалися собі як згадка про друга. Валахи також не дали б нічому пропасти. Ну, а цап дивився на все іще практичніше, серед речей небіжчика він не знайшов для себе нічого підходящого. Фабіян прийшов рятувати книжки, які приносив хворому. Інквізиторка хотіла і їх спалити — боялася, щоб вони не рознесли по Вавилону сухот. І коли Фабіян, обтяжений книжками, на сторінках яких ще не вистигли сліди пальців її чоловіка (дядько слинив пальці перед кожною новою сторінкою, дарма що мав європейське виховання), досить делікатно запитав її, як вона тепер житиме одна, то Мальва мимохіть зиркнула на вишиваний Андріянів комірець, що догоряв на вогнищі: «Хтось отак спалить і мене, якщо помру від сухот...» Найдовше тліла брезентова роба, в якій він копав свої криниці. Я потайки радів, що їх Мальва не зможе спалити, криниці згоряють останніми...

Людський Вавилон часто здається Фабіянові лебединою зграєю, коли з ватагом, а коли й без ватага, тоді як там взагалі нема існування без ключового, без ведучої пари. Один сміливець завше має визначитись з-поміж звичайних рядових істот, інколи це робиться лише на той випадок, щоб застерегти зграю від смерті, не дати загинути їй у непролазному тумані, не дати розбитись об скелі або ж довчасу

забратися занадто далеко на північ, куди вічно пориваються первольотки в безумстві своїм. У критичну хвилину щось подібне відбувається і тут, у Вавилоні, кожна доба висуває свого сміливця, свою ключову пару. Але щось і різнить Вавилон од лебединої зграї, щось дуже істотне, чи не те, що зарілося в голові філософа сьогодні, на спаленні його товариша.

Там непорушна, майже фатальна моногамія, приреченість особи як такої: коли в парі гине одне, то за ним має загинути і друге; у Вавилоні ж особа звільнена від цього, коли гине в парі одне, то друге не конче мусить кидатися грудкою на грішну землю, а лишень має надію обрати собі нового товариша, вигойдати собі на вавилонській гойдалці нову любов, може, й більшу за попередню, а коли ж цього не вдається зробити і якась пара щезне зовсім, то її місце заступає інша. Лише Мальві не скоро діждатися пари, бо хто захоче бути спаленим, як Андріян?..

Тут наш філософ мимоволі посміхнувся зі своїх почуттів, які охопили його, коли творив Мальву у повний зріст на берестовій дошці для віка. Творив навмання, однак було щось вчаровуюче в її постаті, викроєній із самого повітря за найкращими фламандськими зразками, в її непокірних вигинах талії, де різьбяр перебрав норми, і в її обличчі, де він досяг чистоти та смирення всупереч правді. Андріян відмовився од неї в останню хвилину, і тепер те творіння стоїть у Фабіановій хаті, зіперте на стіну... Лебідки гинуть разом із чоловіками, а вавилонські вдови залишаються для інших. Мальва розмірилась, розпашіла біля багаття, підгортала його рогачиками, щоб воно швидше творило свою роботу, ніби звільняючи її від останніх обов'язків дружини...

Фабіян повертався додому з чималенькою в'язочкою книжок, у яких не було мудрості на даний випадок, у супроводі цапа, але спалений і самотній, як ніколи. Туск його обійняв великий, коли він вибрався на самий челепочок Вавилону і зупинився перепочити біля розп'яття, звідкіля цілий світ ніби опиняється під ногами.

Вавилон жив унизу своїм звичайним життям, деренчали порожні гарби, квапились за снопами, а з поля скрипіли повні, врубльовані, кректали, як білі діди, вибираючись на гору; в кількох стодолах гупали ціпи навперейми, наче норовили ті звитяжці замолотити один одного на смерть; десь чистив кабанців-переспілків Панько Кочубей, чи не

у Матвія Гусака, і ті вищали до хрипоти, наче те могло їм зарадити; ледь вився прощавальний димок на Андріяновім згарищі й тягся сюди, до розп'яття, ніби рештки душі до старого товариша; поникло стояв під розп'яттям опечалений цап; а на порозі сільради сидів Савка Чибіс і сміявся ні з чого... «Мало їм Рузі, то вони зробили божевільним ще й Савку, а далі, либонь, і моя черга», — подумав Фабіян. Запитав його через вигін:

— З чого смієшся, Савко?

Той зиркнув на двох диваків під розп'яттям, одного з яких уже давно вважав макоцвітним:

— А вам що до моїх сміхів? Може, я з Вавилоні сміюся. Ви ж бо не сільрада, що все маєте знати... — І далі сміється собі...

Забившись у дровітню, я плакав, коли Мальва залишала наше подвір'я. Плакав не від того, що вже ніколи не буде в нашім роду такої вродливої жінки, а, певно, від того, що Валахи вже ніколи не матимуть другого дядька Андріяна, який міг би знову відвоювати її від похитливого Вавилоні, і вона прикрасить собою чийсь інший рід, чиєсь інше обійстя. Легше мені було б, якби і вона померла від сухот разом з дядьком і ми поховали їх в один день. Вавилонські бабусі стоять на тому, що однаково її пісня недовга, бо чий чоловік помирає від сухот, то невдовзі від того ж помирає й дружина. По інквізиції вона ще винесла на горище подушки в самих напірниках, аби там вивітрювались, тоді зібрала до вузлика свої справунки (найцінніше вже загодя перенесла до матері), замкнула хату й, перехрестившись на двері, за якими не зазнала великого щастя, пішла до стайні забирати коня. Кінь з деяких пір цілком перейшов на наші руки, а на тій підставі його вважали як ніби й нашим. Тепер Валахи поприлипали своїми кирпатими носами до шибок, ще сподівалися на те, що вона не посміє забрати коня, а може, й мали надію, що кінь той сам не дасться себе забрати. Та він покійно вийшов зі стайні й побрів за нею на повіді, так ніби вів його сам Андріян. Наш сліпий Каштан, втрачаючи не лише помічника, набагато молодшого за себе, а й поводиря в дорозі, заіржав у стійлі й потім сумував за ним іще довго. То було, безперечно, найбільше пограбування Валахів, навіть більше за смерть Андріяна, наше поле тепер буде стояти неоране, тоді як Мальві той кінь ні для чого. Яких тільки прокльонів не вигадано у Вавилоні на один лише

цей випадок, зв'язаний із кіньми! «А щоб він тебе поносив по білому світі сторч головою! А ліпше б ти опинилась під його вухналями!» (Хоч коня й разу не підковували.) Звідкіля тільки все те береться? Лише батько не проронив і слова, а дістав з криниці відерце води й залив зачахле багаття, аби вночі, як дмухне вітерець од вітряків, не виникло з того пожежі. У тому, як він те робив, я відчув великого хазяїна, що не дасть загинути нам, пограбованим. А коли зібралися присмучені Валахи до вечері, якою цього разу знову був куліш, затертий конопляним сім'ям, то батько згадав про кларнет (єдина коштовна річ, з якою він пристав у прийми, скінчивши службу в чонівцях) і заграв для Валахів щось вельми мажорне. Можна було б і порадіти з того, що більше нема за перестінком Мальви Кожушної. Але радості не було. Запрацьовані Валахи все ж не могли не відчутти, що позбулися якоїсь незвичної для них душі, ледь доторкнувшись до неї цілим своїм життям... Надалі тільки випалений спориш у подвір'ї, що ніяк не заживав, повсякчас нагадував про неї, та ще хіба віконце в хатині, що безборонно оздоблювалося павутинням.

Розділ другий

Народився Клим Синиця в місцях недалеких, які в погожі дні, надто осінні, коли повітря буває прозоре і нерухоме, можна легко побачити з Вавилонської гори; колись то був город Козів, не так великий, як багатолюдний, з білими дзвіницями, з руїнами старої фортеці, ярмарками своїми доскочив, було, європейської слави. Згодом од них збереглася лише приказка: «Довгий, як козівський ярмарок». Синиці торгували на тих ярмарках червоною глиною, невичерпні запаси якої залягали там же таки, під їхньою хатою, котру щовесни фарбували в оранжевий колір для реклами свого товару. Коли Клим підріс, батько і його залучив до того нелегкого промислу. Вони виробляли глину вручну, як виробляють хліб, тоді просушували її в холодку, щоб не тріскалась, мандрували з нею по навколишніх селах і міняли на хліб, бо ж свого поля Синиці зроду-віку не мали. Може, й розбагатіли б на тому промислі, якби в далеких селах, де Синиці збували свій товар, не поширилися чутки про двох бунтарів із Козова — батька та сина, — котрі, мовляв, неспроста фарбують села та навіть цілі міста у маків цвіт. Ті небораки були викликані до урядника, і гадки не маючи, якої слави вони зажили на глині. Їм пригрозили реквізувати глинище на користь казни, а їх самих справити до ведмедів, коли вони не припинять червоної агітації. Довелось Синицям шукати іншого хліба. Та коли згодом ними зацікавився перший ревком, то вони не відхрещувались од своїх заслуг, за які батька було призначено головою комнезаму в самому Козові, а сина взято до Першої Кінної, коли та ішла на Варшаву. Самі ноги у Кліма Синиці були налаштовані до коня, — довжелезні й могутні, вони затужавіли від глини, яку виносив на собі. В ескадроні сміялися, що у Кліма такі ноги, як у самого Будьонного, якого і досі Синиця вважає найкращим кіннотником світу після наполеонівського маршала Мюрата. Клим далеко міг би зайти з тими командирськими ногами, якби якийсь полячок під Бродами не відтяв йому шмат лівої руки по самий лікоть. Зопалу він ще помстився білополякові, наздогнав і зніс його з білого коня, але руки, на якій був Рузин перстенець, не знайшов на полі бою. Тепер носив напівпорожній

рукав у кишені галіфе, й комунівські дотепники відразу ж охрестили його Півтораруким.

До нього комуною правив Соснін Інокентій Мстиславович, людина інтелігентна й високоосвічена, листувався з великими людьми з центру, одного з яких вважав своїм близьким другом і навіть поза очі називав не інакше, як Карлом Карловичем. Коли ж Карла Карловича зняли з високих постів, то це чомусь торкнулося і Сосніна, він залишив комуну на роздоріжжі й відбув до Москви виручати товариша. Не знаємо, чим та відданість скінчилася для нього, але він більше не повернувся в комуну, а його кімната в колишньому палаці Родзінських ще довгенько стояла незаймана, комунари сподівалися, що Соснін повернеться. І коли Клим Синиця відімкнув її, заступивши місце Сосніна, то знайшов там рушницю, не почищену після останнього полювання, та невеличку бібліотеку, яку Соснін привіз із собою в Семиводи, коли засновував комуну, а дечим поповнив уже тут, із решток бібліотеки Родзінських. Новий господар виявив там чимало польських видань, які залишаться без ужитку, бо ж польської Клим Синиця не знав і ставився до неї навіть дещо вороже через своє каліцтво.

То була інкрустована кімната на другому поверсі, з венеціанським вікном у сад, на паркове озеро, та з балконом у двір, з якого видно на горі село, де ще й досі декотрі хатинки нагадують Климу Синиці про його «революційну діяльність», бо й сюди свого часу заникували Синиці зі своїм товаром. Стіни в кімнаті були заліплені афоризмами, котрі новий мешканець знайшов підходящими і для себе. Соснін писав їх навмання, без жодної системи та послідовності, й розклеював на видних місцях, щоб завше бути з ними в контакті. Над балконом, на всю ширину скляних дверей, висіли слова: «Якщо у вас помешкання в місті та в селі й ви хочете залишитись у селі, то поспішіть продати своє міське помешкання, інакше все скінчиться навпаки». Та найбільше Климу Синиці припали до душі ось ці слова: «Земля має бути слабкішою від хлібороба, якщо в цій боротьбі вона бодай один раз дістане перевагу, хлібороб загине».

Серед безлічі тих афоризмів Клим Синиця не знайшов жодного, яким міг би скористатися для блага комуні. Він кинувся було шукати рецептів у книжках свого великосвітського попередника, але читання

тих великих диваків-утопістів мало зараджувало всім злигодням комуни, яка вже не раз, ще за Сосніна, опинялася на грані банкрутства і зараз також була недалеко від цього. Чимало випадкового люду, не заживши тут ні набутку, ні слави, вийшло з неї й кинулося багатіти самотужки, на власному полі, яким наділяли всіх, хто бажав його мати, мало клопочучись, у що це обернеться для загального блага. А тут хліб стояв немолочений, миші трубили його у скиртах. Непрорвані буряки стікались, і підризувати їх не було жодної змоги, а на велетенську овечу ферму, яку завів ще Соснін, упала пошесть. Звідси пошесть перекинулася на приватні отари й викошувала їх до ноги, побільшуючи й без того велике число недругів комуни. Ще Соснін жартував, що колись в Англії вівці поїли людей, а тут загрожують комуні. Клим ж було не до жартів, він швиденько перерізав овець, тих, що вціліли до його приходу, натопив кілька бодень лою, а м'ясо пустив на комунівську кухню. Шукав порад у самого Фур'є на цей випадок, та, не знайшовши, картав Сосніна за невиправдану пристрасть до овець, з допомогою яких той збирався уславити комуну.

І ось саме в такий неблагодатний для комуни час нагодилася сюди Мальва Кожушна. Вечірньої пори коня з подушечкою, що правила їй за сидло, прив'язала біля парадного ґанку, а сюди піднялася з хворостинкою, в червоних чобітках, які справив Андріян за одну з останніх своїх криниць; була в чорній газовій шалі, під якою сама чистота, обвітрена від їзди; черідка вчепилася до її зеленої сукні, що облягала оті ідеальні лінії, які доценту були завоювали філософа, коли той відтворював їх на берестовому віці для свого друга Андріяна.

Клим Синиця саме кінчав Фур'є, то був собі по-домашньому, в спідній сорочці, заправній у комунівській пральні, сторопів і, замість того щоб зрадіти пізній гості та посадовити її у глибоке шкіряне крісло, в якому любив попивати чайок Соснін, сам у цілковитому розпачі впав у те крісло. Кажуть, Соснін запрошував на чай комунарок, що приходили в комуну на один сезон, а він — боронь Боже, жодна жінка, окрім старої Сіповички, яка прибирала тут раз на тиждень, не переступала аскетичний поріг цієї кімнати з тих пір, як у ній оселився Клим Синиця. З його самотництва пересміхувалися дівчата, злословили жінки, але він сам не мислив комунівського ватажка іншим, гордився своїм однолюбством до відлюднілої Рузі, ще сподівався нишком, що до

неї повернеться колись здоровий глузд, тоді кине вона свого осоружного Петра Джуру і прийде сюди, в комуну. І раптом Мальва з чіпкою черідкою на сукні і з червоною хворостинкою, якою поганяла коня. Їхня розмова, якби її записати дослівно, виглядала б чи не отак:

«Чого так прийшла? Всі порядні люди вже сплять о такій порі, а ти тиняєшся по світу, як неприкаяна. Шукаєш собі нову пригодоньку? Тоді це не тут...»

«Я не прийшла, а приїхала сюди на конику... Колись, ще дівчиною, пасла батькові коні разом із хлопцями, гасала на них, як чорт, а цей Андріянів такий покірний, як Андріян. Не вірите? То передалося йому від хазяїна. Це нічого, що я прив'язала його біля парадного ґанку? Чого доброго, ще наслідить там, і тоді дістанеться вам від комуні не так за мене, як за мого коня... Ха-ха-ха!..»

«Тут довкола люди, натруджені, спочивають, не смійся так голосно. В цій газовій шалі тобі чудово, в ній ти сама чистота, але ж я-то знаю, що ти за птаха, і завтра вся комуна знатиме, що ти побувала тут, у Кліма Синиці, найстійкішого з комунарів. Кажи, чого тобі від мене треба, сідай на свого коника і лети собі геть. І не зиркай по стінах, однаково ти з усього того нічого не втямиш, крім хіба що отого афоризму про землю й хлібороба...»

«Колись тут жив справжній мужчина, мені подобаються його заклики, мій Андріян вимагав лише клятв, не залишив по собі ніяких ні написів, ні листів, але тоді — вночі, коли я прийшла до нього, то він ще жив і сказав мені, що я можу бути щаслива лише з одною людиною, з його товаришем, який залишився йому вірним до гроба. От я й прийшла, певніше, приїхала до вас на його конику, сама їхала. А ви ж знаєте, що в рові повно вбитих денікінців поховано й один генерал серед них...»

«Он як! Соснін, напевне, зламав би перед тобою свої стрілочки на штанях, які сам прасував через день, коли вірити комунарам. І я не картаю його за це. Але ж я з іншого тіста, мене замішано на червоній глині, про яку і досі ходять легенди. Тому йди собі. Я відсилаю тебе заради комуні, заради Фур'є і Сен-Сімона, дай довоюватися мені до високих істин у любові та революції. А на те, що твій Андріян щось бовкнув про мене в агонії, не зважай, він і досі стоїть перед моїми очима, самотній та чистий, як його криниці».

«Їхала сюди, то вчувалася мені музика в залах цього палацу, ввижалися запалені свічки в канделябрах, жінки в шовках, аж тут життя безрадісне й таке, як скрізь...»

«Горить хліб у скиртах, гинуть вівці, вкинули куркулі якусь пошесть...»

«А ви в такій запряній сорочці, що хочеться зняти її й піти з нею до річки, на кладку... Коли я вас вперше побачила тієї ночі, як ви зайшли з батіжком, то видалось мені, що ви прийшли мене відшмагати. Я так багато наслухалась про вас від Андріяна, що вважала вас ген яким лицарем, ще дівчинкою чула від старших про вашу любов до Рузі, аж ви просто собі запряний, заклопотаний, буденний, такий собі дивак, виліплений із червоної глини. Ха-ха-ха!» — сміялась у душі Мальва, вільна, хтива, поятрена їздою на конику, вижатим степом та римською величчю цього палацу, де сподівалася застати інше життя...

«Нас не люблять, поширюють про нас різні плітки, що ми ніби у ворожій облозі. Живемо скромно та тихо, оркестру мідного не тримаємо, банкетів не влаштовуємо, підлоги не натираємо воском — і навіть ворота комунівські відчиняємо не для всіх. З Денікінського рову вже двічі стріляли по мені, коли я вночі повертався з Глинська. Але ми колись вирвемось із цієї облоги й заживемо тоді іншим життям. Ми вже зараз маємо більше добра, ніж було в маєтку Родзінських. Паровик англійський, молотарка бельгійська, корівки виписали з самої Голландії, маємо свою сироварню, свого поета, і навіть білі лебеді прилетіли до нас цієї весни, хоч не було їх кілька років, і вже ходили плітки, що ті птахи зцуралися комуні».

Підвів її до вікна, показав на паркове озеро — ледь-ледь маячили там у білому сні...

«А що то від вас тхне ніби лоєм овечим?»

«Білував овець усі ці дні, топив лій, рук робочих у комуні бракує... Тому й доводиться не зважати на своє вожацтво, а робити різну роботу нарівні з усіма. Молочу, скиртую, ходжу за плугом, от тільки не взяв собі норми буряків, бо там п'яти пальців замало, потрібно хоча б сім».

«Усе життя мріяла жити в цьому палаці, такий він мені гарний та загадковий іще з дитячих літ. То чи не вступити мені в комуну? Андріян жалкував, що не вступив сюди...»

«Я знаю, він говорив. Але пізно... Нам потрібні, Мальво, люди хоробрі, самовіддані та безкорисливі. Се асоціація добровільна, як Запорозька Січ. Самітних жінок ми неохоче приймаємо, а паче таких-от. Забагато честі для вавилонської вітрогонки. Ні, живи собі у своїм Вавилоні, тобі спокійніше буде без нас, а нам без тебе».

«Даруйте, що так пізно завітала до вас. Щоб менше бачили — ось чому. Може б, ви провели мене? Боюсь денікінців. Я їду, а вони так і встають з рову один за одним... У вас, певно, коник є, та й сідельце знайдеться?..»

Жнивові пахощі, послулі будяки на денікінцях, коні стрижуть вухами, знайомляться, чорна шаль розвівається на вітрі — хтозна, чим се може скінчитися?

На мансарді жив комунівський поет, совість і слава комуни, то Клим Синиця взяв рибальське весло, що самотньо стояло в кутку, вийшов на середину кімнати й постукався ним у стелю.

Вдень Володя Яворський варить сир, а вночі пише вірші. Соснін був од них у захопленні, новому ж ватажкові комуни Бог не дав хисту розумітися на тому, але не уявляє собі комуни не так без поета, як без сировара, гадаючи, що той не так прославляє комуну своїми віршами, які зрідка друкує місцева газета, як червоними головками сиру, що ними комуна торгує одна на ціле Побужжя. По якійсь хвилі, коли весло знову опинилось у кутку, почулися кроки на східцях, достоту тривожні, й у дверях появилася Володя Яворський. З вигляду це був зовсім юнак, у кумачевій сорочці навипуск, у казенних штаних з ушитих галіфе, так що виходили штани щось на зразок гусарських і щільно облягали ноги поета, а взутий був у червоні черевички, переобладнані на чоловічий лад. Для того Володя зрізав підбори (з високих зробив низькі) і вкоротив халявки, що, проте, не могло приховати їх колишньої приналежності. В тих черевичках він скидався на іспанського гранда середніх віків, а до того ще мав високого, непокірного чуба, в очах читалася суворість та незалежність духу, а ніс також був настроєний войовниче, колись його помітно викривлено в боях за свободу, але так, що він не псував портрета, а лиш гармонійно вписувався в нього і свідчив про те, що майбутнє для цього комунарика буде нелегке, хоч у поставі його ще відчувалася хлопчача цнота, а чи то була сором'язливість перед жінкою. Та коли Мальва

приснула в жменю, вперше побачивши живого поета, то він прибрав занадміру гордої пози й незалежно кинув ватажкові комуни:

— Якщо я вам потрібен, то ви могли б піднятися до мене. Товариш Соснін це робив частенько, Климе Івановичу...

Клим Синиця вибачився перед ним, бо й справді не хотів його ніскільки применшити, а далі сказав:

— Пам'ятаєш, я колись говорив тобі про мого товариша, того, що копав криниці? А се його вдова, Мальва Кожушна. Приїхала з Вавилоня проти ночі. Мені вранці до Глинська, то, може б, ти осідлав коня й провів цю жінку до вітряків, а то й у сам Вавилон?

— Я боюсь денікінців, — щиросердо призналася Мальва.

— Яких денікінців? — перепитав поет, чекаючи за одним приниженням іншого.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ